

УДК 378.14:7.012

С. В. Чирчик,

кандидат фізико-математичних наук, доцент, декан факультету дизайну
(Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну імені Сальвадора Далі)

ПОНЯТТЯ "КОМПЕТЕНЦІЯ", "КОМПЕТЕНТНІСТЬ", "ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ" В НАУЦІ ЯК ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ДИЗАЙН-ОСВІТИ

У роботі розглянуто сучасну парадигму вищої дизайн-освіти в контексті формування професійної компетентності майбутніх фахівців. При цьому особлива увага приділяється аналізу представлених у науковій літературі напрямків у дослідженні структури, змісту, а також ієрархії понять "компетенція", "компетентність" і "професійна компетентність".

На сучасному етапі розвитку освітній процес як у загальноосвітній, так і у вищій школі характеризується глибокими змінами, що спрямовані на забезпечення його цілісності, системності та формування у студентів високого рівня професійної компетентності. Зміни знайшли відображення в основних нормативно-правових документах про стандарти вищої освіти. Інтеграція України до Болонського процесу також визначає необхідність переходу на загальну термінологію освітнього процесу, за допомогою якої можна було б описати освітній процес, зокрема, його мету та результат. Стандарти професійної освіти нового покоління вже вимірюються рівнем професійної компетентності, але впровадження компетентнісного підходу в освітній процес вимагає вирішення багатьох дослідницьких завдань.

Серед таких завдань базисне значення має проблема визначення природи та сутності професійної компетентності фахівця, її структури, змісту і взаємозв'язку категорій "компетентність" та "компетенція". На сьогодні в науці єдиної загальноприйнятої думки щодо взаємозв'язку категорій "компетентність" та "компетенція" не існує. Важливим завданням реалізації компетентнісного підходу ми вважаємо визначення місця цих понять у загальній педагогічній системі.

Зауважимо, що в педагогіці вищої школи поряд з поняттями "компетенція" і "компетентність" використовуються такі поняття, як "кваліфікація", "ключова кваліфікація", "професійна компетентність", "ключові компетенції", "предметні компетентності" та ін. Тут також присутні різні підходи до класифікації, структури та ієрархії цих понять, що ускладнює їх використання.

Аналіз наукової педагогічної літератури показав, що це складні, багатокомпонентні, міждисциплінарні поняття. Компетентність найчастіше інтерпретують, як: "ефективність", "досягнення", "володіння", "розуміння", "успішність", "результативність" і "якість".

У науковій літературі компетенція переважно розглядається як складова компетентності, яку трактують як:

- здатність, необхідну для рішення завдань і для одержання необхідних результатів роботи [1: 13];
- діяльнісні знання, вміння, навички, досвід, тобто інтеграцію в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів і прийомів розв'язування завдань [2: 26];
- інтегрована цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну діяльність, здатність людини реалізувати на практиці свою компетентність, мотивовану здатність [3];
- особистісну рису, властивості і якості особистості [4];
- як критерій прояву готовності до діяльності [5] та ін.

Акцентуємо увагу у нашій роботі також на питанні про співвідношення понять "компетентність" і "компетенція". Так, наприклад, деякі науковці вживають їх як слова-синоніми, що позначають дієвість системи знань, а інші – розводять ці поняття. Е. Зеєр і Е. Симанюк позначають терміном "компетентність" інтегративну цілісність та дієвість знань, умінь, навичок взагалі, а терміном "компетенція" – інтегративну цілісність, дієвість знань, досвід у професійній діяльності. Н. Сахарова [6] трактує поняття "компетенція" і "компетентність" в контексті інтелектуального потенціалу особистості, її можливостей і здібностей. М. Ільзова [7] визначає компетенцію – як потенціал компетентності, який може бути реалізований в певній сфері діяльності, повинен стати дієвим за допомогою механізмів самоорганізації, саморегуляції.

Термін "професійні компетентності" в межах проекту "TUNING" трактують як "предметно-специфічні", які співвідносяться з предметом і об'єктом праці, це є: базові загальнопрофесійні знання; професійно-орієнтовані (спеціалізовані) знання відповідно до напрямку підготовки випускника [8].

Таким чином, категорія "компетенція" здійснила свій розвиток у контексті розробки компетентнісного підходу в освіті, що є наслідком трансформаційних змін у суспільстві і необхідністю у зв'язку з цим визначення нового змісту освіти сучасного фахівця. На думку російських дослідників (А. Андрєєв, В. Байденко, В. Болотов, Є. Бондарєвська, Б. Гершунський, В. Серіков, І. Зимня, А. Хуторський та ін.), новий зміст повинні скласти компетенції різного рівня і

компетентність як результат оволодіння певною сукупністю компетенцій. Специфіка компетенції полягає в тому, що вона синтезує у собі знання і уміння нового типу, інтегровані людиною протягом професійного росту особистості.

Деякі підходи до розуміння сутності та структури професійної компетентності викладені у працях українських науковців (Л. Зеленська, Т. Мала, І. Матійків, Н. Мурована, Л. Петухова, А. Поляков, С. Раков, О. Романенко, В. Ростовська, В. Саюк, М. Степаненко та ін.), у дослідженнях зарубіжних науковців (В. Басова, Е. Зеєр, І. Зимня, Н. Кузьміна, О. Маркова, В. Подзолков, Дж. Равен, Н. Розов, В. Сластьонін, В. Серіков, Ю. Татура, Р. Тугушев, І. Федотенко, А. Хуторський, Н. Шайденко, Л. Ядвіршиш та ін.).

Категорія "знання" у контексті сучасної професійної дизайн-освіти перетворюється з предмета нагромадження в інструмент пізнання і трансформування, який змінюється соціокультурною дійсністю, стає методом, а в сукупності – методологією. Бути компетентним фахівцем сьогодні означає мати уявлення про те, які існують досягнення науки і техніки, володіти сукупністю засобів і методів, ціннісних орієнтирів, необхідних для побудови оптимальної програми професійної діяльності.

Поряд з якісною зміною категорії "знання" відбуваються подібні зміни категорії "вміння", яку не можна більше співвідносити з певною фіксованою предметною сферою. Уміння сучасного фахівця необхідно вбачати у його здатності й готовності застосовувати наукові знання, методи і ціннісні категорії відповідно до диференційованих умов суспільних потреб, постійно оновлювати свій творчо-інтелектуальний "базис". Ключові компетенції в ієрархії трансформованих знань і вмінь (компетенцій) претендують на статус інтеграційного феномена, що відображає універсальні принципи і основи професійної діяльності, здатні створити загальну картину професійної сфери, визначити місце і роль у ній для кожного окремого фахівця. Подібне твердження співвідноситься з висновком А. Хуторського [9], що всі компетенції можна класифікувати, як предметні, загальнопредметні та ключові.

Особливий інтерес педагогічних досліджень зосереджено на проблемі формування професійної компетентності фахівців з різних напрямків підготовки, у тому числі й дизайнерів. Це зумовлено значною інноваційною динамікою сучасного ринку праці, який ставить нові вимоги до випускників вищих навчальних закладів. Ці вимоги викладено не тільки у форматі "знання-вміння" студентів, але і у способах майбутньої професійної діяльності ("професійна готовність", "професійні вміння", "професійна компетентність"). Тому, йдеться про такі особливі результати в системі професійної підготовки майбутнього фахівця з дизайну, в межах яких знання є необхідною, але не достатньою умовою досягнення високої якості освіти, – про "професійну компетентність" і такі її складові, як базові компетентності. Актуальність їх формування в майбутнього дизайнера пов'язана з особливою потребою суспільства у висококваліфікованих фахівцях.

Пріоритетність дизайну і його роль як проектно-художньо-творчої діяльності у сфері національної культури з властивими їй ознаками та характеристиками визначено у документах Європейського Економічного Співтовариства (1994р.) [10], Концепції розвитку національного дизайну (до 2010 р.), постанові Кабінету Міністрів України від 30.01.97 р. № 876 "Про Раду з дизайну", якою фактично започатковано формування системи національного дизайну.

Зазначимо, що підготовка фахівців, зайнятих художнім оформленням тиражованих ідей – давно в минулому. Дизайн сьогодні – це професійна діяльність, що передбачає формування ідей і концепцій, впроваджує інноваційні технології, гнучко реагує на вимоги ринкової економіки. Саме тому фахівець цієї галузі повинен мати високу науково-художню культуру і достатній запас знань для формування дійсної суспільної культури.

Отже, дизайн можна визначити як проектну діяльність, що поєднує у своїй структурі професійні і наукові знання на основі переосмислення проблем людини; діяльність, що має науково обґрунтовану культурно-комунікативну функцію.

Поряд із сучасними технологіями, оригінальними проектно-технічними рішеннями, ергономічними канонами дизайн стає провідним фактором підвищення конкурентоспроможності і привабливості. Саме дизайнерське рішення часто впливає на зацікавлення продуктом. У зв'язку з цим на перший план виходить рівень професійної компетентності дизайнера, його здатність пропонувати оригінальні ідеї, нестандартні рішення з відповідними оцінками і обґрунтуванням.

У нашій державі дизайн ще не має сформованих традицій, загальноприйнятої методології і методики навчання. Специфіка професії дизайнера полягає в дисперсії змісту і характеру робіт, що виконуються – це пов'язано з динамікою потреб ринку. В організації підготовки фахівців з дизайну поки що переважає традиційно-освітній підхід, рішення типових професійних задач, що не відповідають реальним професійним умовам роботи дизайнера. З огляду на зростаюче значення дизайну в сучасному креативному суспільстві, підвищеному попиті на компетентних фахівців, здатних пропонувати оригінальні продукти і рішення, які б задовольняли найрізноманітніші

побажання споживачів, визріває необхідність розвитку у дизайнерів творчо-модельної компоненти професійної компетенції на основі дослідницького підходу.

Значну роль у прогнозованому моделюванні образу професії (дизайну) і відтворенні професійної компетентності її носіїв (дизайнерів) відіграє вища дизайн-освіта, що готує кваліфікованих фахівців у різних напрямках дизайну.

Успішність професійної діяльності дизайнера залежить від оволодіння професійними знаннями і технологіями, від його здібностей, мотиваційно-ціннісної сфери особистості в цілому, що є важливими педагогічними складовими компетентності.

Питання компетентності у промисловому дизайні вивчали такі українські науковці (О. Бойчук, О. Васіна, В. Запорожченко, С. Мільчевич, В. Неня, О. Пальцун та ін.), а також зарубіжні науковці (Н. Банько, О. Ларіонова, Г. Синіцин, О. Тат'яненко та ін.).

Професійна компетентність – це готовність і здатність цілеспрямовано діяти відповідно до вимог справи, методично, організовано і самостійно розв'язувати задачі та проблеми в конкретній предметній галузі, а також здійснювати самооцінку результатів своєї діяльності.

Аналізуючи наукові розробки, потрібно зазначити, що професійна компетентність дизайнерів складається з таких компонентів:

- мотиваційно-вольового – що включає мотиви, цілі, потреби в професійній компетентності;
- художньо-проектного – що вміщує володіння різними формами, методами та засобами професійного становлення;
- творчого – генерація нових ідей, рішень; володіння просторовим і образним мисленням, вихід на рівень абстрагування;
- комунікативного – що включає вміння встановлювати міжособистісні зв'язки, оптимізацію стилю спілкування залежно від ділової ситуації, ясність і чіткість формулювання думки, вміння переконувати, аргументувати, передавати раціональну та емоційну інформацію, володіння діловим етикетом та культурою мови;
- рефлексійного – проявляється у вмінні усвідомлено контролювати результати своєї діяльності і рівень власного розвитку, формуванні креативності, ініціативності, впевненості, а також професійних знань, вмінь і навичок.

Майбутній фахівець з дизайну може набути предметних компетентностей лише в процесі самостійно проведених досліджень, основи яких закладаються упродовж навчання у вищому навчальному закладі, передусім, у процесі студіювання фахових та спеціальних дисциплін, під час самостійних занять, навчальних, виробничих, переддипломних практик, виконання курсових та дипломних проєктів, завдяки участі у олімпіадах, творчих конкурсах і змаганнях, – дослідницький підхід повинен інтегруватись у всі форми навчального процесу.

Послідовне використання дослідницького підходу в навчанні є дуже кропітким, наслідком чого є його обмежене використання на практиці. Сучасні інформаційні технології, перш за все, розвинуті комп'ютерні мережі утворюють інформаційну структуру, яка дозволяє ефективно використовувати на практиці цей підхід.

Таким чином, постає потреба в інноваційній спрямованості процесу вищої художньої освіти, його орієнтації на активне формування теоретичної та практичної готовності майбутніх фахівців з дизайну в опануванні професійною компетентністю.

На сьогодні не визначено умови формування професійної компетентності майбутнього фахівця з дизайну, не виявлено критерії і рівні сформованості її складових – базових професійних компетентностей з огляду на нові вимоги до кваліфікації у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Уидет С., Холлифорд С. Руководство по компетенциям / С. Уидет, С. Холлифорд ; [пер. с англ.]. – М. : НІРРО, 2003. – 228 с.
2. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Ф. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–29.
3. Равен Дж. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие, реализация / Дж. Равен ; [пер. с англ.]. – М. : Когнито-Центр, 2002. – 396 с.
4. Зимняя И. Я. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. Я. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
5. Ларионова Г. А. Компетенции в профессиональной подготовке студентов вуза : [монография] / Г. А. Ларионова. – Челябинск : ЧГАУ, 2004 – 169 с.
6. Сахарова Н. С. Категории "компетентность" и "компетенция" в современной образовательной парадигме / Н. С. Сахарова // Вестник ОГУ. – 1999. – № 3. – С. 51–58.
7. Ильязова М. Д. Компетентность, компетенция, квалификация – основные направления современных исследований / М. Д. Ильязова // Профессиональное образование. Столица // Научные исследования в образовании. – 2008. – № 1. – С. 28–31.

8. Высшее образование в XXI веке. Подходы и практические меры // Всемирная конференция по высшему образованию / ЮНЕСКО. – Париж, 1998. – 271 с.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в обновляющейся школе. Сборник научных трудов ; [под ред. Ю. И. Дика, А. В. Хуторского]. – М. : ИОСО РАО, 2002. – С.135–157.
10. Электронный ресурс. – Режим доступа: URL: <http://comeuroint.rada.gov.ua>.

Матеріал надійшов до редакції 22.10. 2010 р.

Чирчик С. В. Понятия "компетенция", "компетентность", "профессиональная компетентность" в науке как ценностные ориентиры дизайн-образования.

В работе рассмотрена современная парадигма высшего дизайн-образования в контексте формирования профессиональной компетентности будущих специалистов. При этом особое внимание уделяется анализу представленных в научной литературе направлений в исследовании структуры, содержания и иерархии понятий "компетенция", "компетентность" и "профессиональная компетентность".

Chyrchik S. V. Definition of the Concepts "Ability", "Competence", "Professional Competence" in Science as Valuable Indicators of Design Education.

The given research work deals with contemporary paradigms of higher education in the context of future specialists' professional competence forming. By this, special attention is given to the analysis of trends represented by scientific literature in the research of structure, content and hierarchy of such concepts as "ability", "competence" and "professional competence".